

СТАН СФОРМОВАНOSTI КУЛЬТУРИ БАТЬКІВСТВА У СІМ'ЯХ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА НА КОНСТАТУВАЛЬНОМУ ЕТАПІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Богомаз Крістіна Сергіївна,
аспірантка 4-го курсу навчання

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0009-0000-9270-1071

У статті представлені результати дослідження стану сформованості культури батьківства в сім'ях, які виховують дітей молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру. Вони є відображенням констатувального етапу експерименту, спрямованого на визначення змісту і методів формування культури батьківства. Авторкою було досліджено стан сформованості кожного критерію культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС: когнітивного, комунікативного, емоційно-ціннісного та поведінкового. З'ясовано, що високий рівень когнітивного компоненту мають 20% респондентів ЕГ та 22% КГ, середній – 65% ЕГ та 60% КГ, низький – 15% респондентів ЕГ та 18% КГ. Високий рівень сформованості комунікативного компоненту культури батьківства мають 19% респондентів ЕГ та 20% КГ, на середньому перебувають 65% респондентів ЕГ та 63% КГ, на низькому – 16% ЕГ та 17% КГ. Високий рівень сформованості емоційно-ціннісного компоненту культури батьківства мають 35% респондентів ЕГ та 36% КГ, середнього рівня досягло 65% ЕГ та 63% КГ, на низькому рівні перебуває 1% учасників експерименту ЕГ та 2% КГ. Високий рівень сформованості поведінкового компоненту притаманний 15% ЕГ та 16% КГ, середній рівень мають 55% батьків ЕГ і відповідно 56% КГ, на низькому рівні знаходяться 30% респондентів ЕГ та 28% КГ. Узагальнено, що високий рівень сформованості культури батьківства мають 22% ЕГ та 24% КГ, середній рівень притаманний 62% ЕГ і 60% КГ, на низькому рівні перебувають 16% батьків ЕГ та КГ. Установлено, що основна увага має приділятися формуванню уміння взаємодії з невербальною дитиною, подоланню аутизації батьків, формуванню вмінь у батьків здійснювати профілактику небажаної поведінки та успішно долати її прояви, бути чутливими до проблем дитини, але не забувати і про себе, бути морально стійкими.

Ключові слова: діти з розладами аутистичного спектру, культура батьківства, молодший шкільний вік, рівні сформованості.

Bohomaz Kristina. The state of formation of parenting culture in families raising children with autism spectrum disorders at the ascertaining stage of the study

The article presents the results of a study on the state of formation of parenting culture in families raising primary school children with autism spectrum disorders (ASD). These results reflect the ascertaining stage of the experiment, aimed at determining the content and methods for forming parenting culture. The author investigated the state of formation of each criterion of parenting culture in families raising children with ASD: cognitive, communicative, emotional-value, and behavioral. The study revealed the following data regarding the levels of the cognitive component: 20% of respondents in the experimental group (EG) and 22% in the control group (CG) have a high level; 65% in the EG and 60% in the CG have a medium level; and 15% in the EG and 18% in the CG have a low level. Regarding the communicative component, a high level of formation was observed in 19% of EG respondents and 20% of CG; a medium level in 65% of EG and 63% of CG; and a low level in 16% of EG and 17% of CG. For the emotional-value component, 35% of EG respondents and 36% of CG reached a high level; 65% of EG and 63% of CG reached a medium level; while 1% of EG participants and 2% of CG remained at a low level. The behavioral component showed a high level of formation in 15% of EG and 16% of CG; a medium level in 55% of EG and 56% of CG; and a low level in 30% of EG and 28% of CG respondents. In summary, a high level of parenting culture formation was found in 22% of the EG and 24% of the CG; a medium level was characteristic of 62% of the EG and 60% of the CG; and 16% of parents in both the EG and CG were at a low level. It was established that primary attention should be paid to developing skills for interacting with non-verbal children, overcoming parental autization, and forming the ability to prevent and successfully manage undesirable behavior. Furthermore, parents need to develop sensitivity to the child's problems while maintaining self-care and moral resilience.

Key words: children with autism spectrum disorders, parenting culture, primary school age, levels of formation.

Вступ. Сімейна освіта завжди є найбільш актуальною. Сім'я активно бере участь у передачі, накопиченні та перенесенні необхідних навичок і здібностей майбутнім поколінням. Для повноцінного функціонування сім'ї, потрібно поважати, любити, розуміти, приймати та підтримувати одне одного. Успіх сімейного виховання залежить від рівня сформованості культури батьківства.

Сучасне батьківство визначається на основі накопичених даних про пряму роль батьківських моделей поведінки в соціальному, емоційному та інтелектуаль-

ному розвитку дітей. Однак, батьківство не є незалежною змінною, яка пояснює повний розвиток дитини. Суб'єктивність дитини, її ідентичність та унікальність, її активність та здатність створювати обмеження та виходити за межі загальноприйнятих установок визначають унікальність дитини.

Цей аспект важливий для розуміння того, яким знанням слід надавати пріоритет у виховній роботі з батьками та їхньої готовності сприймати суб'єктивність дитини як свою перевагу. Це підкреслює важливість

знання психології особистості, механізмів формування ставлення та реакцій на події зовнішнього світу. Це все стосується родин, які виховують нейротипових дітей.

Формування культури батьківства у сім'ях, які виховують дитину з розладами аутистичного спектру (далі РАС) полягає у врахуванні специфіки функціонування таких сімей. Але такі сім'ї змушені стикатися з серйозними подіями через вимушені обставини, травму, відторгнення, біль, почуття провини, гнів і сором. Окрім звичайних проблем будь-якої нейротипової сім'ї підтримки, такі сім'ї стикаються з повсякденними проблемами годування особливої дитини, організації повсякденного життя, здатності стати автономними в майбутньому або ж залишення на самоті за відсутності соціалізації.

Дослідниця С. Давоян визначає такі характеристики батьків, які виховують дітей з розладом аутистичного спектру (РАС): тривожність особистості, депресія, невротизм, психоз, аутичні риси та систематизація. Згадані характеристики залежатимуть від генетики та впливу навколишнього середо. Обставини аутизму можуть бути соціальними, сімейними та психологічними. Порушення взаємодії між батьками та дитиною може призвести до аутизму у дитини та вплинути на його виникнення у батьків. Щоб запобігти цьому, необхідно працювати над формуванням культури батьківства.

Матеріали та методи. Для розв'язання поставлених завдань використано методи: теоретичний – для вивчення й аналізу науково-методичної літератури щодо визначення актуальних питань культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС; емпіричний – опитування батьків які виховують дітей з РАС молодшого шкільного віку.

Результати дослідження. Культуру батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС ми розглядаємо як складову загальної культури особистості батьків, що реалізується через комплекс знань, умінь та навичок, що слугують інструментом соціалізації дитини з РАС в умовах сім'ї.

Поняття «культура батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС представлена когнітивним, комунікативним, емоційно-ціннісним та поведінковим компонентами.

Висвітлені результати дослідження є відображенням констатувального етапу експерименту, спрямованого на визначення змісту і методів формування культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС молодшого шкільного віку.

Дослідження базувалося на гіпотезі про те, що організація роботи з батьками в закладі загальної середньої освіти та інклюзивному-ресурсному центрі підвищує ефективність сімейного виховання завдяки його широкому впливу на когнітивний, комунікативний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти у батьків дітей з розладами аутистичного спектру (РАС).

Діагностичним інструментарієм констатувального етапу став опитувальник для батьків розроблений нами на основі узагальнення теоретичних джерел.

Когнітивний компонент формування культури батьківства в сім'ях, які виховують дітей з РАС, визначає

знання, сприйняття та розуміння батьками специфічних процесів розвитку такої дитини, що може ефективно впливати на її інтелектуальний, соціальний та емоційний розвиток [1].

Ми пропонували респондентам опитувальник, який стосувався з'ясування знань батьків про детермінанти розвитку власної дитини, риси особистості та темперамент; специфіки взаємодії із зовнішнім світом; параметрів та показників дітей молодшого шкільного віку, а також розвитку можливостей дітей з РАС. Узагальнені результати вивчення когнітивного компоненту представлено у вигляді таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Діагностика стану сформованості когнітивного компоненту культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС на констатувальному етапі дослідження

№	Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
		кількість респондентів	%	кількість респондентів	%
1	Високий	20	20	22	22
2	Середній	65	65	60	60
3	Низький	15	15	18	18
Всього		100	100	100	100

Джерело: власні емпіричні дані.

Високий рівень когнітивного компоненту сформованості культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС (20% респондентів досліджуваних експериментальної групи та 22% контрольної групи) свідчить про наявність у батьків окресленої категорії дітей повних та глибоких знань детермінант розвитку дітей з РАС (особливих здібностей, аутистичних рис, таких як кружляння, стимінг, ехолалія, польова поведінка), індивідуальних особливостей дитини та унікальності взаємодії з навколишнім світом. Батьки мають гарно розвинені можливості розуміння та інтерпретації параметрів і показників розвитку дітей молодшого шкільного віку та можливостей власних дітей (навичок самообслуговування, соціальної адаптації, комунікації з оточуючим), правильно реагують на зміни в поведінці та потребах дітей з РАС.

Середній рівень когнітивного компоненту сформованості культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС (65% респондентів експериментальної групи та 60% контрольної групи) притаманний для батьків, які не мають повних систематичних знань про детермінанти розвитку, індивідуальні особливості дитини та специфіку взаємодії з навколишнім світом. Батьки мають не повністю розвинені можливості розуміння та інтерпретації параметрів і показників розвитку дітей молодшого шкільного віку з РАС, частково правильно реагують на зміни в поведінці та потребах дитини з ООП.

Низький рівень когнітивного компоненту сформованості культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС (15% респондентів експериментальної групи та 18% контрольної групи) відображають батьків, яким

бракує знань про детермінанти розвитку, індивідуальні особливості дитини та специфіку взаємодії з навколишнім світом, нерозумінням параметрів і показників конкретної фази та розвитку можливостей у відповідь на зміни в поведінці та потребах.

Комунікативний компонент сформованості культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС включає здатність батьків ефективно спілкуватися зі своєю дитиною, передавати інформацію, розуміти потреби дитини, будувати довірливі стосунки та вирішувати конфлікти за допомогою мови, жестів та емоцій, щоб забезпечити не лише фізичний, а й психологічний та емоційний розвиток.

Узагальнені результати вивчення комунікативного компоненту представлено у таблиці (табл. 3).

Таблиця 3

Діагностика стану сформованості емоційно-ціннісного компонента культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС констатувальному етапі дослідження

№	Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
		кількість респондентів	%	кількість респондентів	%
1	Високий	19	19	20	20
2	Середній	65	65	63	63
3	Низький	16	16	17	17
Всього		100	100	100	100

Джерело: власні емпіричні дані.

Високий рівень сформованості комунікативного компоненту культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС (19% респондентів експериментальної групи та 20% контрольної групи) свідчить про наявність у батьків абсолютних навичок спілкування та розуміння один одного, не зважаючи на те, що більшість дітей з РАС є невербальними.

Середній рівень комунікативного компоненту сформованості культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС (65% респондентів експериментальної групи та 63% контрольної групи) характерний для батьків, які проявляють часткову здатність спілкуватися зі своїми дітьми та слухати і чути одне одного.

Низький рівень комунікативного компоненту сформованості культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС (16% респондентів експериментальної групи та 17% контрольної групи) відображають нездатність батьків, які виховують дітей з РАС спілкуватися зі своїми дітьми та слухати одне одного.

Отже, як не прикро, але ми констатуємо наявність низького рівня сформованості культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС. Це можна пояснити тим, що батькам дуже важко було визначити тип вербальної поведінки, а також наявності двох протилежних відповідей в одній анкеті: «вступає в контакт» та «уникає контакту», також батькам дуже важко комунікувати з власними дітьми під час проявів стимулунгу.

Емоційно-ціннісний компонент культури батьківства включає створення та підтримку здорового емо-

ційного середовища в сім'ї, яка пережила крах надій та очікувань. Це забезпечує дитині з РАС відчуття комфорту, прийняття та любові незалежно від успіхів чи досягнень у будь-якій сфері діяльності [3].

Одержані результати свідчать, що наявність високого рівня сформованості емоційно-ціннісного компоненту культури батьківства мають (35% респондентів експериментальної групи та 36% контрольної групи) свідчить про те, що батьки виявляють чутливість до психологічних та соціальних потреб дитини, підтримують тісний емоційний зв'язок з дітьми. Переважна більшість респондентів (65% респондентів експериментальної групи та 63% контрольної групи) мають середній рівень сформованості окресленого компоненту культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС. Для таких батьків характерним є те, що вони не завжди чутливі до психологічних та соціальних потреб дитини, не мають з ними тісного емоційного зв'язку. Не дивлячись на наявність значних відсотків високого та середнього рівнів сформованості культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС, все ж таки спостерігаємо малий відсоток респондентів з низьким рівнем (1% респондентів експериментальної групи та 2% контрольної групи). Ці батьки є нечутливими до психологічних та соціальних потреб дитини, не мають тісного емоційного зв'язку зі своїми дітьми.

Таким чином, отримані дані свідчать про необхідність визначення системи формування культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС.

Поведінковий компонент культури батьківства розкриває конкретні дії, стилі виховання, методи взаємодії з дитиною, що демонструють батьківські установки та цінності: послідовність у правилах, використання винагород і покарань, активна участь у житті дитини, що формує її поведінку та розвиток. Батьки зосереджуються на розвитку соціально прийнятної поведінки у дітей з розладами аутистичного спектру (РАС) та придушенні небажаної поведінки [4].

Рівень сформованості зазначеного критерію узагальнює такий важливий феномен, як поведінка батьків дітей з РАС під час маніфестації розладу. Дані щодо його сформованості представлено у таблиці (табл. 4).

Високий рівень сформованості поведінкового компоненту культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС притаманний 15% респондентів експери-

Таблиця 4

Діагностика стану сформованості поведінкового критерію культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС на констатувальному етапі дослідження

№	Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
		кількість респондентів	%	кількість респондентів	%
1	Високий	15	15	16	16
2	Середній	55	55	56	56
3	Низький	30	30	28	28
Всього		100	100	100	100

Джерело: власні емпіричні дані.

ментальної групи та 16% контрольної групи. Ці батьки здатні уникати небажаної поведінки та запобігти деструктивній поведінці.

Як бачимо, це найменший відсоток високого рівня сформованості із усіх вивчених нами компонентів. Середнього рівня сформованості досягло 55% батьків експериментальної групи і відповідно 56 % контрольної групи. Вони не завжди можуть уникнути небажаної поведінки, але іноді можуть запобігти деструктивній поведінці.

І, нарешті, самий високий показник низького рівня сформованості 30% респондентів експериментальної групи та 28% контрольної групи. Це свідчить про те, що вони не в змозі як уникнути небажаної поведінки, так і запобігти деструктивній поведінці.

Отже, вивчення стану сформованості поведінкового критерію культури батьківства дає підстави стверджувати, що саме цьому компоненту необхідно приділяти дуже багато уваги.

Загальний рівень стану сформованості культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС констатувальному етапі дослідження окреслений нами як інтегрований показник прояву системи критеріїв. Отримані дані представимо у вигляді таблиці (табл. 5).

Проаналізуємо отримані дані.

Переважно стан сформованості культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС знаходиться на середньому рівні, що вже непогано, але наявність низького рівня вказує на гостру необхідність проведення роботи по її формуванню.

Література:

1. Руденок, А. І. Особливості стосунків в сім'ях з дітьми з розладами аутистичного спектру. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 3. С. 71-75.*
2. Борисенко О.М. Психолого-педагогічні засади формування позитивного ставлення батьків до дітей з аутизмом. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ, 2014. Вип. 2. С. 56-65.*
3. Провальна Н.О. Поведінкові труднощі у дітей з розладами аутистичного спектра в молодшому шкільному віці. *Педагогічний пошук, №3, 2022. С. 34-39.*
4. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму : монографія. НАПН України, Ін-т спец. педагогіки. К. : Фенікс, 2010. 368 с.

References:

1. Rudenok A. I. (2022) Osoblyvosti stosunkiv v simiakh z ditmy z rozladamy autystychnoho spektru. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: Uzhhorod: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2022. Vyp. 3. pp. 71-75 [in Ukrainian].*
2. Borysenko O.M. (2014) Psykholoho-pedahohichni zasady formuvannia pozytyvnoho stavlennia batkiv do ditei z autyzmom. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnurishnikh sprav. Vyp. 2. pp. 56-65 [in Ukrainian].*
3. Provalna N.O. (2022) Povedinkovi trudnoshchi u ditei z rozladamy autystychnoho spektra v molodshomu shkylnomu vitsi. *Pedahohichniy poshuk, №3. pp. 34-39 [in Ukrainian].*
4. Skrypnyk T. V. (2010) Fenomenolohiia autyzmu : monohrafiia. NAPN Ukrainy, In-t spets. pedahohiky. K. : Feniks. 368 p. [in Ukrainian].

Таблиця 5
Узагальнений рівень стану сформованості культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС на констатувальному етапі дослідження

№	Рівні	Експериментальна група (%)	Контрольна група (%)
1	Високий	22	24
2	Середній	62	60
3	Низький	16	16
Всього		100	100

Джерело: власні емпіричні дані.

Висновки. Проведене емпіричне дослідження свідчить, що високий рівень сформованості культури батьківства мають 22% опитаних, які виховують дітей молодшого шкільного віку з РАС експериментальної та 24% контрольної групи. Середній рівень культури батьківства виявився більше, ніж у половини респондентів (62% експериментальної і 60% контрольної груп). Низький рівень мають 16% батьків експериментальної та контрольної груп. Такі результати спрямовують нас на розробку методики формування культури батьківства у сім'ях, які виховують дітей з РАС у закладах загальної середньої освіти та в умовах інклюзивно-ресурсного центру. Основна увага має приділятися формуванню уміння взаємодії в родині з невербальною дитиною, подоланню аутизації батьків, формуванню вмінь у батьків здійснювати профілактику небажаної поведінки та успішно долати її прояви, бути чутливими до проблем дитини, але не забувати і про себе, бути морально стійкими.

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 12.05.2026